

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

דף שיח: העלייה לבית אשל

*תוכני הפעילות מיועדים לצורכי הדרכה והוראה בלבד, ואין לעשות בהם כל שימוש אחר מעבר לשימוש זה

בתקופת מלחמת העולם השנייה, לקראת אפשרות של חלוקת הארץ למדינה יהודית ולמדינה ערבית, החליטה הנהגת היישוב היהודי לקבוע נוכחות בנגב כדי להבטיח את צירופו למדינה היהודית העתידית.

הנהגת היישוב החליטה להקים שלושה מצפים בנגב על מנת לבחון את הקרקע והאקלים לקראת התיישבות עתידית, לבצע ניסויי חקלאות ולבדוק אפשרויות התיישבות במרחבי הנגב ואת תגובת הבריטים למהלך כזה.

בקיץ 1943 הגיעה חבורה קטנה של גברים צעירים, חברי ארגון היוגב, לאדמות א-סיר, מרחק קצר מהעיירה הערבית באר שבע, להקים, שם במדבר, את המצפה השלישי מבין שלושת המצפים שהוקמו בנגב – מצפה בית אשל.

זהו סיפור מעורר השראה על חלוציות – סיפור שבמרכזו חבורה קטנה של נערים ונערות צעירים בני 17.5–20, חדורי שליחות, אמונה וחזון. זהו סיפור על גבורה ואומץ ועל עמידה עיקשת ונחושה בתנאים קשים לטובת הכלל.

מהלך הפעילות:

- הקריאו למשתתפים את הטקסט הבא:

"זהו סיפורה של החבורה שהקימה את בית אשל, חבורת צעירים בעלי מוטיבציה רבה, שתקעו יתד בנגב, והתמודדו בהצלחה רבה עם תנאי קיום לא מוכרים, שונים לגמרי מן המקובל באזורים אחרים בארץ.

הודות לתושייתם, הצליחו להקים אי ירוק בסביבה המדברית ופיתחו בו חיי קהילה עשירים. הם הפכו לגרעין הקשה שהחזיק במקום במשך חמש השנים וחצי שבהן התקיים המצפה."

מיכאל פאר, מתוך הקדמה לספר "מצפה בית אשל חלוצים במדבר"

- בקשו מהמשתתפים לדמיין את עצמם, נערים בני 17.5–20, נקראים לביצוע משימה דומה של הקמת יישוב במדבר, או משימה אחרת, לפי צו השעה. נערים צעירים, ללא ניסיון, אמצעים ומשאבים העוזבים את הבית ויוצאים אל הלא נודע.
- פזרו את העדויות שכתבו חלוצי בית אשל על הימים הראשונים שלהם במקום. עדויות המביעות את החזון ותחושת השליחות של הנערים והנערות, אך גם את הקושי הגדול – הפיזי והרגשי – חוסר הוודאות והספק שליוו את אותם נערים ונערות שיצאו אל המשימה.
- בקשו מכל המשתתפים לקרוא את העדויות ולבחור עדות שדיברה אליהם במיוחד.
- במליאה בקשו מהמשתתפים להציג את הקטע שבחרו, לשתף בתחושה שהקטע עורר בהם ולהסביר למה בחרו דווקא בקטע זה.
- שאלות למחשבה ולדיון במליאה:**
 - ? מה מביא נער או נערה צעירים לעזוב את ההורים והבית הנוח וללכת למשימה כה קשה?
 - ? מה לדעתכם "החזיק" את החבורה בתנאים הקשים? השליחות? החברים?

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

- ? מה הייתה השפעת התקופה – תקופת מלחמת העולם השנייה ומגבלות הספר הלבן – על הצורך "לעשות מעשה" ועל הנכונות להקריב מעצמך ולצאת למשימה הקשה?
- ? האם זה אחראי לשלוח נערים כה צעירים וחסרי ניסיון למשימה כזאת?
- ? איזו השפעה הייתה לגילם הצעיר של החלוצים במדבר וחוסר ניסיונם על מילוי המשימה?
- ? מה נתן להם את הכוחות להתמודד עם הקשיים?
- ? מהו חלקם של כל אחד ואחת מחלוצי וחלוצות בית אשל להצלחת החיים במקום?
- ? בעדותו של זאב גרזובינסקי נאמר כי גם בעת ההיא לא כל בני הנוער היו כמותם ועסקו בשליחות הציונית. היו שחיו את חייהם ודאגו לעצמם. האם אתם רואים תופעה כזאת גם היום? אילו תחושות היא מעוררת בכם?
- ? האם אתם הייתם נרתמים, מקריבים את שנותיכם היפות, לטובת משימה כה קשה ותובענית שלא ברור כלל שתצליח אם הייתם חיים בתקופה ההיא? וכיום?
- ? מה היא כיום, בימינו אנו, נתינה למען הכלל? מה היא המשימה הלאומית?
- ? מה צריך לקרות כיום לכל אחד ואחת מאיתנו, במציאות הסובבת אותנו, כדי שנצא מאזור הנוחות שלנו ונקריב את עצמנו לטובת הכלל?
- לסיכום הדיון במליאה משמיעים את השיר "שיר בבוקר בבוקר" (פתאום קם אדם ומרגיש כי הוא עם) של אמיר גלבוע. לשמיעת השיר: https://www.youtube.com/watch?v=Big-1vigRM0&ab_channel=ShlomoArtziOfficial
- השיר נכתב בשנת 1953 על ידי אמיר גלבוע, שעלה ארצה מאוקראינה בשנת 1937 בגיל עשרים ממניעים ציוניים (שש שנים לפני העלייה לבית אשל). משפחתו של אמיר גלבוע נספתה כולה בשואה.
- השיר מתאר התעוררות של אדם ושל עם ויציאה לדרך חדשה – דרך אופטימית של האדם, העם והטבע המתחדשים. השיר מחבר בין חוויות העם לחוויות הפרט – האדם, ומייצג התעוררות לאומית ולא רק אישית.
- ? מהי המשמעות של "קם בבוקר"? האם "בוקר" כהתחלה חדשה הוא תמיד שמח, וחגיגי? ראינו בעדויות אנשי בית אשל גם חששות, בדידות וציפייה...
- ? מהי המשמעות של "להרגיש עם"?
- ? כיצד ייתכן שהאדם קם בבוקר ולפתע מרגיש כי הוא עם?
- ? האם ה"אדם" הוא עם לבדו – עם של אדם אחד?
- ? מתי אתם – באילו זמנים, תקופות, אירועים – הרגשתם "עם"?
- ? האם השיר מתאים גם לימינו?

• לסיום מקריאים את הקטע שכתב שמואל סגל מתוך ההקדמה לספר על חלוצי בית אשל:

"תרומת שלושת המצפים ליישוב הנגב היא בעצם הפריצה הנועזת אל הנגב... מדובר בקבוצת צעירים אידיאליסטים, תמימים, חרוצים ונאמנים למשימה, שגילו נחישות רבה להקים בנגב את ביתם, בלי לטפוח לעצמם על השכם. על הצלחתם לשרד את תקופת המלחמה, הם ראויים למלוא ההערכה והכבוד. אנשים אלו ראויים לכך שההיסטוריה לא תתעלם מהם ולא תפסח עליהם. נראה שזהו "הרגע האחרון" לתת להם את הכבוד שלו הם ראויים."

שמואל סגל, מתוך ההקדמה לספר "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

עדויות מפי חלוצי בית אשל

"יחד עלינו שקט. השמש הייתה בנו בכל עוזה ולא היה מסתור מפניה. האוהלים טרם הגינו זמננו היה בידינו. הבטתי סביב... עם הרגליים על הקרקע, עין בעין עם המקום שיהיה מעתה ביתי... יש להודות: כאן אני זר ומוזר בעיניי ולא כל שכן בעיני הבדואים המעטים, המתנהלים לאורך הדרך במרחק מה ממחננו, מי ברגל, מי על חמור, ומי גבוה על דבשת הגמל. איך הם מסתכלים בנו? בשווין נפש או באיבה? או שמא בתימהון? ומה תהיה תגובתם? הרי אין לנו נשק, אפילו סכין מטבח הגונה אין בידינו לרפואה! מה נעשה כאשר נזדקק לעזרה רפואית? ואספקה כיצד נביא? ואיך נוציא לחם מאדמה צחיחה זו? ואיך נתגבר על הבדידות, בלא חברים, בלא סממני התרבות שאנו רגילים אליהם – עיתון, רדיו, קולנוע, ספרים, בילוי בעיר הקרובה?"

דן בר-און, "מורדים בישימון"

"בעצם אינני יושב עוד ישיבת קבע במקום זה, רק אורח פורח הינני, ובכל זאת קשה לי להגיד כי בעוד כמה ימים "אסע הביתה", כי "הבית" הוא פה, אם גם רק אוהלים מספר מתנועעים ברוח והבית עדיין אינו על תילו. רק שלושה אוהלים צצים ועולים לפניך כאילו מתוך האדמה. כשאתה בא מבאר שבע הם נראים כנוודים, שנטו מן הדרך ומסתכלים, תמימים ומופתעים, סביבם בלב מדבר.

אנו בודדים, קומץ בחורים קם ועלה, התפרץ לתוך השממה, ובתך שממה זאת יושבת עיירה קטנה."

רשמים ראשונים מאת שאול באומן, 13.8.1943

"האדמה נותנת את יכולה בצמצום לבדווים המעבדים אותה. חרבה היא, ללא ברכת שמיים ממעל, רובצת מלוא כל גודלה תחת השמש הלוהטת, קשה להאמין שפעם יקום פה משהו. אולם הינני סמוך ובטוח שנצליח ונפרה את האדמה הזאת. במכונותינו, בידינו, ומעל הכול – באמונתנו – נעמוד ונעמוד במערכה עדי נקים את המפעל.

קשה לתאר את הרגשתנו שעה שהטרקטור יצא לחרוש את התלם הראשון. כמה הרהורים צצו ועלו, בכמה לבטים התלבטנו עד הגיענו הלום, אך רטט חדווה הרעיד את נימי הלב, ותפילה זכה, מעומק הנפש, הטמנו בתלם הנחרש."

ימים ראשונים, מאת אפרים בריינר, 11 באוגוסט 1943 – יומיים לאחר העלייה.
מתוך "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

"אין לבנו נתון הפעם לחשבונות העבר, הרינו עומדים בפני התחלה. נשמור בלבנו את זכר ההתחלה הזאת. זכות היא לנו לראות את המקום עוד בחשיפותו, לפני שהוקמו בו בניינים וסכיני מחרשת הטרקטור הפכו באדמה. כאילו רק תמול שלשום שכן כאן אברהם אבינו באוהלי קידר. והגר תועה במדבר זה עם בנה ישמעאל ושניהם מתענים בצמא. אכן לא התחל לנו כאן, כי אם המשך, צו החיים, צו המצפון, הוא שהביאנו הלום, צו אחים ואחיות הנתונים במצוקה ומשוועים לגאולה, ואין אנו בני חורין לשבת במנוחה כשדמי אחינו צועקים אלינו."

דברי דן בר און בחג ראש השנה תש"ד, 20.9.1943, מתוך "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

"ואז, כתום יום העבודה, עם צללי שקיעה אחרונים, כשקווי שמש אדומים וראשית העלטה משמשים בערבוביה על פני הערבה, יתכנס איש איש לפינתו, בהתעטף הלב. כאילו צעיף של עצבות אופל, סמוי

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

מהעין, פרוש ומרחף על בית אשל. והרהורים שונים עולים אז על הלב, ומחשבות נוגות. מי אנו ומה כוחנו, שהעזנו לקום ולהעפיל לשממה זו להפרותה? הן קומץ אנשים אנו, טובעים בים של ניכר וזרות: וקולנו, הקורא לנוער לקום ולהצטרף למפעל, כקול קורא במדבר הוא.

אולם ברגעים אלה יש ובת קול עולה בנבכי הנפש ואומרת: 'אל נא תניח לרפיון הידיים שישלוט עליך, ובל יכרסם הספק בליבך. הן ידעת, אמונתך היא שהקימה את המפעל, רצונך העז וכיסופיך ליצירה: ידיך אלה, ידיים עמלות היודעות בעת הצורך למאמץ המשותף.'

צליל מפוחית בוקע ועולה בשקט הלילה, והוא מושך, קורא לך, חבר יושב בדד לפני הבית ומנגן, ומסביבו הדממה, ממעל נוצצים הכוכבים ונוגהם נסוך על השדות השלווים הרחבים: רזי ליל נגב. אחד אחד מתאספים החברים סביב ולאט לאט מתלכדים הקולות בשירה. ואל מול דממת הישימון מתרוננת שירה צעירה, בוטחת, המתגרה בעוז בצלילי היגון, וידעת כי זה ורק זה הפתרון: ידיים שלובות, מאמץ מאוחד, שירת יצירה העולה ובוקעת ממעגל החברים – זו הערובה להגשמת החזון."

מול דממת הישימון – ימים ראשונים, מאת אפרים בריינר, מתוך: "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

"מפעל ההתיישבות בנגב לא יקום ולא ייכון בלי שיפעמוהו אמונה וחזון. ולאחר החזון נדרשים מגשימיו לחיי יום יום אפורים, למציאות שלא תמיד היא מלבבת.

מציאות זו לא דבר מופשט היא. היא מסכת סבוכה של עניינים, רעיונות חברתיים ומעשים כלכליים. אינני מתיימר להתיר פקעת סבוכה זו, אולם על כל אחד לתת את חלקו להבהרת הדברים באור הנכון... יש הכרח לגלות את היכולת והפעילות של כל פרט ופרט ולהגדיל את נטל האחריות המתחלק בהתאמה בין היחידים..."

בנימין הלוי (מדריך חקלאי וחברתי), 12.10.1943, "אמונה וחזון", מתוך: "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

"... הצטרפנו לעבודה בהגשת אבן וטיט לבנאים שעל הפיגומים. עזרנו בכל עבודות שירות נוספות הקשורות בבנייה. מילאתי במשך לילות רבים תורנויות שמירה עם שומר ערבי. זרענו שעורה בפיזור יד והצנענו את הזרעים במשדדה רתומה לזוג בהמות, ובתקווה שהגשם ייטיב עמנו.

פעם בשבוע רתמנו עגלה ונסענו העירה לבאר שבע, לקניות, בעיקר מזון...

הארוחות, כמו בקיבוץ, היו בשיתוף. הכל היה צנוע מאד...

התעוררו בעיות עם המים... כמויות המים שנשאבו היו קטנות והמשאבה לא תמיד פעלה. אני זוכר אספקת מים בחביות שהובאו בעגלה מהבאר בוואדי שבע. היחסים עם שכנינו הערבים היו תקינים."

יוסי ברש, "השתתפות בהקמת בית אשל", מתוך: "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

"עדרי צאן מעטים רועים בשדות, האדמה החשופה כאילו מחזירה את החום הרב שספגה, בצירוף ענני חול ואבק, קיץ בנגב. השדות, ובאופן הגבעות – הכל צהוב, צהוב..."

קשים חבלי ההסתגלות. אוכל חד גוני, שימורים, פיתות שאינן מצטיינות בניקיון, חוסר עיתון וחוסר ידיעה על הנעשה בארץ, ביישוב, בתנועה.

בחורף עטפו השדות ירק, פרחים ודגן, הלילות קרים, לילות שמירה בקור ובבוץ, לילות חריש בטרקטור, לילות של נדודי שינה מקור...

בראשית צעדינו אנו עומדים ומחכים לכוחות צעירים נוספים, שיבואו אלינו לעזור בבניין היישוב ובגאולת הנגב."

שמאול לוי, "מחינו", מתוך: "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

"16 בספטמבר 1943. עברו שבועיים מאז באנו הנה. בנוסעי משמרן אפפוני הרגשות משונות. שמחתי ולא שמחתי, לבי כבד עלי, התקשרתי מאוד לעמק... וביושבי באוטו הבנתי שאני עוזבת את כל זה ונוסעת לקראת מחר לא ידוע. ידעתי שברגע זה מתחילים בשבילי חיים חדשים. לא הייתי עצובה, הייתי מלאת תקווה וציפייה לבאות..."

כשראיתי מרחוק את המחנה שלנו רעדתי ממש. כאן אהיה, כאן אעזור לבנות, אעזור ללחום עד שנקים את משכנינו לתמיד.

הרבה מחשבות עלו בליבי, האם נצליח? כן נצליח, אנחנו מוכרחים להצליח, עלינו להרחיב את ארצנו, יעברו זמנים קשים, אולם אני מקווה שנחזיק מעמד עד שנגיע למטרה. חברי יצאו לקראתי ושמחתי לראותם. חיכתה לי בייחוד מרים, שהייתה עד כה הבחורה היחידה כאן, ועבודתה מרובה."

שפרה בן אור (ובר), "החיים החברתיים יפים", מתוך: "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

"מיד לבואי סיירתי את המחנה. הסתכלתי בקידוח, בבניין, באוהלים והצריף שלנו. הכול פרימיטיבי. הסתכלתי למרחב השומם וחלמתי על עתידנו: בית, פרחים, עצים, ירוק סביבנו, במקום השטחים הצהובים משתרעים שדות פרחים.

במשך הימים נעשיתי "ותיקה", נכנסתי לעניינים והתרגלתי גם לסופות החול. כשהן מתרוממות אחר הצהריים. בראשית נדמה היה לי כי אי אפשר לנשום ולא ייתכן לחיות כאן. אבל קול שני בליבי אמר לי לחכות, לחכות, כל התחלה קשה, צריך להתגבר, לסבל הזה יש גמול.

החיים החברתיים יפים. אנחנו משפחה קטנה, בערבים יושבים יחד, מתלוצצים ולפעמים גם שרים, איש מאיתנו לא ישכח את הזמן הראשון כאן."

שפרה בן אור (ובר), "החיים החברתיים יפים", מתוך: "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

"היינו בשעתו ששת הצעירים הראשונים בני מושבים אשר נענינו לקריאת תנועת המושבים, לצאת ולסייע למתיישבים המקימים נקודות חדשות. הימים היו ימי מלחמת העולם השנייה, וראינו ביציאה לעזור למעשה ההתיישבות חשיבות עליונה."

שמחה אסף, "התגייסות לעזרת מקימי בית אשל", מתוך: "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

"הבחורה הראשונה שנשלחה לבית אשל הייתה מרים בריינר. היא הגיעה מספר שבועות לאחר העלייה. זמן קצר אחריה הגיעה שפרה בר און ואחריהן בחורות נוספות.

בואן של הבחורות הביא לשינוי משמעותי במצב התזונה והביגוד במצפה. לפני בוא הבחורות, הבחורים אכלו רק פיתות שקנו בבאר שבע ומזון משומר. והנה, לאחר בואן של הבחורות, חל שיפור גדול באוכל, בביגוד, ובסידורי המקלחת ושירותים נוספים. בהדרגה, תוך מספר חודשים, כל הבחורות הנשואות ללא ילדים והרווקות עברו לבית אשל. בואה של שפרה בהירת השיער עורר התרגשות בין ערביי הסביבה, שבאו לצפות באשה עם השיער הצהוב, שכמוהו לא ראו מעולם."

זאב גרוזובינסקי, "שנת ההתחלה בבית אשל", מתוך: "מצפה בית אשל, חלוצים במדבר"

"... משוחח אני עם החברים הצעירים שטל ילדות עוד חופף עליהם, והם מספרים לי בפשטות על פגעי הטבע. בשעה של חמסין אין רואים למרחק של ארבע פסיעות. הכול אבק רועש וגועש, בחגים האחרונים היו להם כמה חמסינים. אחד נמשך שלושה ימים והם כמעט יצאו מדעתם. עוד אין להם מחסה מפני מזג אוויר רגיל, על אחת כמה מפני חמסינים בקיץ וסופות קור בחורף, ישנים הם לעת עתה באוהלים ושתי שמיכות אינן מחממות אותם. בבוקר קשה להצית את המנוע בטרקטור מחמת הקור החזק. המים שרחצתי בהם את פניי בהשכמת הבוקר היו כמי קרח. רק עם עלות השמש נשפך לאט לאט חום מלטף לתוך היקום. בכלל, שעות הבוקר הראשונות הן השעות הנעימות ביותר בנגב."

יהושע בר יוסף, "בנוף זר", מתוך כתבה שהתפרסמה בעיתון "דבר", ב-3.12.1943

"באוגוסט 1943 עלו חמישה חֲבֵרָה צעירים והקימו את מצפה בית אשל לא רחוק מבאר שבע הערבית.

בראשית חודש אוקטובר 1943, בהיותי בן 17 וחצי, הגעתי יחד עם חבר נוסף והצטרפנו לפחות מעשרה מתיישבים שהיו בבית אשל, שהייתה אז מחנה קטן עם מספר אוהלים. הקמנו שם יישוב – מעט אנשים, בתנאים לא קלים אך עם תחושת שליחות נפלאה של חלוציות במדבר והקמה של משהו חדש...

התנאים לא היו קלים – חום, מים בצמצום ואמצעים מוגבלים. הייתה הרבה עבודה ותחושה נהדרת של שליחות, חלוציות ועבודה משותפת. כולנו היינו צעירים. דן בר און, הגדול מכולנו, היה בן עשרים כך שהבדלי הגיל לא היו משמעותיים.

גם בשנת 1943 היה נוער עושה, אכפתי וחלוצי, והיו בני נוער בתל אביב שחיו חיים טובים. לא התעניינתי באלו שלא נרתמו לפעילות החלוצית ולא עשיתי חשבון מי נותן מה. הייתי עסוק בעשייה שלנו. אגב, מאוחר יותר קלטנו בבית אשל שבע בחורות מתל אביב."

זאב גרוזובינסקי, ראיון אישי

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

שיר בבוקר בבוקר

מילים: אמיר גלבווע
לחן: גידי קורן ושלמה ארצי

פתאם קם אדם בבקר
ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת,
ולכל הנפגש בדרך קורא הוא שלום.

דגנים עולים מול פניו מבין חריצי המדרכת,
וניחוחות לראשו מדיפים עצי אדרכת.
הטללים רוססים והרים רבוא קרנים,
הם ילידו חפת-שמש לכלולותיו.

פתאם קם אדם בבקר
ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת,
ולכל הנפגש בדרך קורא הוא שלום.

והוא צחק גבורת דורות מן ההרים,
ונקלמות משתחוות המלחמות אפיים,
להוד אלה שנים מפכות במסתרים,
אלף שנים צעירות לפניו
כפלג צונן, כשיר רועים, כענף.

פתאם קם אדם בבקר
ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת,
ורואה כי חזר האביב
כמו הוריקן שוב אילן מן השלכת.

פתאם קם אדם בבקר
ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת,
ולכל הנפגש בדרך קורא הוא שלום.